

A szülőföldismertetés jelentősége és beillesztése a tanítás menetébe

Módszertani folyóiratainkban újabban mindinkább találkozunk olyan értekezésekkel, amelyek követelik a szülőföldismeret tanítását. Íróik kiemelik mint az értelmet, érzelmi életet és akaratot nevelő tényezőit, hirdetik, hogy a környezettel szemben való öntudat a társadalmi és állampolgári kötelességek felismeréséhez vezet, és ezért sürgetik a környezetben rejlő nagy nevelői értékek céltudatos kiaknázását, mint a lélektani kísérletekkel felismert igazságok teljes mértékben való érvényesítését.

Ennek a kérdésnek minden részletre kiterjedő vizsgálatával különösen a német földrajztudományi és módszertani irodalom foglalkozik. Egész sereg munkát találunk, amelyek részben, (J. Wagner, M. Förderreuther, P. Wagner), vagy teljes egészükben, (J. Niessen, G. Stark, E. Spranger, R. Fox) foglalkoznak az iskola és a szülőföld kérdésének tárgyalásával, az iskolának a szülőföldkutatás szolgálatába való állításával, a honismeret nevelő értékével, a szülőföldismeret elveivel és módszereivel, vezérfonalat adnak az anyag gyűjtésére, feldolgozására, tanítására vonatkozólag. Bőségesen találunk olyan munkákat is, amelyek egy-egy tájnak, városnak, községnek, mint szülőföldnek feldolgozását adják az iskolák számára, (Fr. A. Finger, Dr. F. Schneider stb.) s egyszersmind kiváló példát nyújtanak arra nézve, hogy hogyan kell bevezetni a növendékeket a szülőföld ismertetésén keresztül a földrajzi megfigyelésekbe, s hogyan kell ránevelnünk őket a földrajzi gondolkodásra.

Tanterveink, utasításaink ha részletesen nem is, de mind-egyik iskolatípusban utalnak arra, hogy a földrajzi oktatásnak a környezet tanulmányozásából kell kiindulnia.

Tény az, hogy az ember érdeklődési körébe elsősorban környezetének jelenségei és jelenségcsoportjai esnek. Elsőrendű szellemi szükségletünk tehát, hogy szűkebb hazánk, szülőföldünk, lakóhelyünk múltját, jelenét, helyzetét, társadalmát, annak munkásságát ismerjük, hogy tudatosan illeszkedhessünk bele abba a munkaközösségbe, amely a nemzet életének, gazdasági és társadalmi fejlődésének, habár szerény, de nem jelentelen rúgója.

A gyermek beleszületik egy környezetbe, s azzal lelkiileg rendszerint összenő. A *ma* oktatójának ezt a környezetet tudatossá kell tennie, már csak azért is, hiszen később a gyermekkor élénkszerű emlékeibe hányszor és hányszor burkolózik a férfikor gondja, hányszor száll nyíltan vagy titokban a lélek a szülőföldre, ahol minden oly ismerős, minden oly kedves, az

élet csupa színpompa, üde és vidám. Mennyi megnyugvást kelt ez a lélekben.

Ha tehát a szülőföldismereti anyag pedagógiai jelentőségét felismertük, s a benne rejlő nagy nevelői értékeket hasznosítani akarjuk, gondoskodnunk kell arról, hogy azt a tanítás menetébe beilleszthessük.

Kétségtelen, hogy a szülőföld megismertetéséből a legnagyobb rész a földrajzra esik. Ezt a munkát főként az I. osztályos anyag keretében kell elvégezni, de foglalkozni kell vele a IV. osztályban is, mert a földrajzi oktatás kettős céljának elérését csak így tudjuk teljes mértékben szolgálni.

A feldolgozás módjára nézve az általános utasításokat megtalálhatjuk Kendoff Károly „Földrajzoktatás a cselekvő iskolában” című könyvében a 63—92. lapokon. Egy-egy helysége nézve a módszeres feldolgozásnak szintén kiváló példái Dr. Balogh Béla „Szolnok város és környékének földrajza” című könyve és Csapó István „Szülőföldismeret és helytörténet” c. értekezése (Megjelent A Cselekvés Iskolája II. évfolyamában.). A kérdésnek erre a részére tehát kitérnem felesleges volna.

A szülőföldismertetésből azonban könnyen kiveheti és ki is kell vennie részét a többi tárgynak is. A helyesen alkalmazott koncentráció itt nagyon értékessé és teljessé tudja tenni munkásságunkat. Nagyon megszívlelendő tanácsot ad a földrajzi koncentrációra nézve Dr. vitéz Sághegyi Lajos az Évkönyv 49. lapján, ahol a következőket mondja: „az egyes tárgyakra való utalás érdeklődést kelt ugyan, meglátásokat ad, meglelégedést kelt, a szerzett ismeretet tudatossá teszi, de nagy értékűvé csak akkor válik, ha az egész tanári testület szoros összefogása a kapcsolatokat és utalásokat intézményessé tudja tenni, s a földrajz tanára erre a rendszeres segítségre tanmenetszerűen számíthat.” Ez különösen áll a szülőföldismertetéssel kapcsolatosan. Az eredményesség szempontjából ugyanis egyáltalában nem közömbös, hogy a szülőföld anyagának kutatásában és feldolgozásában csak a földrajz tanára vesz részt, vagy pedig harmonikus összeműködés nyilatkozik meg e tekintetben a tanári testület tagjai között.

A következőkben röviden vázolom, hogy mi az, amit az egyes tárgyak keretében a szülőföldismeret anyagából a növényekkel fel lehet dolgozni. Teljességre nem törekszem, nem is törekedhetem, mert hiszen ha valahol, úgy ennél a kérdésnél jutnak kifejezésre leginkább szembetűnő módon a helyi vonatkozások. Az alábbiak tehát inkább keretül szolgálhatnak.

A magyar nyelvvel kapcsolatosan részletesen tárgyalhatjuk [azt a nyelvjárást, amelyhez községünk tartozik. A nyelvi eltéréseket hangtani, szótani és mondattani sajátosságaik szerint csoportosítjuk. Összegyűjthetjük a tájszavakat, a népies gúnyneveket, a közmondásokat, a nép mókáit, a gyermekek mondó-

káit, a népies eredetű jóslásokat, babonákat, valamint a sírokon, tornyokon, kapukon, edényeken, épületeken található felirato-
kat. Feldolgozzuk a környék népies költészetét, mondáit, meséit,
amelyek sziklákról, barlangokról, kútakról, forrásokról, esetleg
egy elmúlt, vagy többször ismétlődő természeti jelenségről szól-
nak, azokat magyarázzák. Ez talán a leginkább célravezető mód
arra nézve, hogy megismerhessük környezetünk népének erköl-
csi, szellemi tulajdonságait, jellemét, közelebb férkőzhessünk
lelki alkatahoz.

A történelem tanításánál, ahol csak lehet, a hely története
legyen a középpont. Ha a történelelőtti korban lakott hely volt
a környék, ha tehát őskori lelőhelyek találhatók, akkor ebből
kell kiindulnunk. Megkíséreljük annak megállapítását, hogy mi-
lyen földrajzi feltételek mellett terjeszkedhetett a kőkorszakbeli
ember ebben, vagy abban az irányban. Régi út, csatorna, esetleg
vízvezeték maradványainak vizsgálata közel tud bennünket
vinni a régi kultúra megértéséhez. A település eredeti alapraj-
zának megállapítása, annak összehasonlítása a mostani alap-
rajzzal, értékes tanulságok sorozatát eredményezheti, mert azok-
nak az eseményeknek a megismeréséhez vezethet, amelyek a
község lakosságának életére erős hatással voltak. A török hó-
doltság, az új települők, járványok, tűzvész, földrengés, árvíz,
mind szoros összefüggésben állanak a lakosság sorsának mikénti
alakulásával. De vonatkozásba kell hoznunk a nemzeti történet
tanításával a községben található nevesebb síremlékeket, em-
lékoszlopokat, szobrokat, régi képeket, térképeket, nevesebb
családok, nemzetségek szerepét a községi, vármegyei életben.
Ebbe a munkakörbe tartozik kisebb községi múzeum létesí-
tése is.

A számtan keretében nyerhetnek feldolgozást a község fon-
tosabb statisztikai adatai. Tantervünk kifejezetten utal erre,
amikor a számítások főbb tárgykörei között a várost is felsor-
olja. A földrajznál a statisztikai adatoknak rendszerint legfel-
jebb csak a közlésére szorítkozhatunk, s ez ott talán kissé unal-
mas is. Mennyivel könnyebben rögzíthetjük az adatokat akkor,
ha a tanuló az egyes műveletek elvégzése közben, a számokkal
való munkálkodás kapcsán megismerkedik szülőföldje lakosá-
gának számával, a lakosság számának növekedésével, nemzeti-
ségi, életkor, családi állapot, foglalkozás, vallás szerinti meg-
oszlásával. Kiszámíthatjuk a tényleges és természetes szapo-
rodást abszolút számokban és %-okban, a népsűrűséget, az élve-
születések, halálozások, gumókórban elhaltak számát 1000 lé-
lekre vonatkoztatva. Bő adattárt találunk a község mezőgaz-
daságának, iparának, kereskedelmének statisztikájában is. Az
uradalmi és egyéb területek változásai, a gazdaságok száma és
területe, a szántóföld területének az összes területhez való vi-
szonyítása, a területnek művelési ágak szerint való megoszlása,

termésátlagok számítása, az állatállomány megoszlása, más területekkel való összehasonlítása, az áramfogyasztás, az érkezett és elszállított áruk mennyisége, a takarékpénztárak saját vagyona, betétállománya, hiteligénylése, olyan értékes adatok birtokába jutattja a tanulót, amelyeken keresztül mély bepillantást nyerhet községének gazdasági életébe. Az egyszerűbb adatokat grafikusan is ábrázoljuk.

Ugyancsak a számtan keretében ismerkedhetik meg a tanuló legkönnyebben a környék régi súly-, ür- és területmértékeivel (mérő, köböl, fickó, lánc stb.)

A *természettudományi* ismeretekkel kapcsolatosan bő alkalom nyílik a lapok, nádasok, vizek állat- és növényvilágnak, a vadontermő növényeknek, a természetes növénytakarónak megfigyelésére. Ide tartoznak különösen a növény- és állatfenológiai megfigyelések: a virágok nyílása, a belombosodás, virágzás, kaszálás, gyümölcsérés, lombhullás, költöző madarak érkezése, elvonulása, a téli álmom beálltának, befejezésének megfigyelése az éghajlati viszonyokkal kapcsolatosan. Természetes az is, hogy különös tekintettel kell lenünk a környék ritkább növényeire és állataira.

Az *ásványtan és vegytan* keretében kerülhet sor a környék geológiai viszonyainak részletes tárgyalására. Az ásványok, a föld mélyéből előkerült rétegek vizsgálata, az ásványos víz, földgáz kémiai összetételének, felhasználási módjának ismertetése körül végezhet értékes és hasznos munkát a szaktanár.

Az *egészségtannál* feltétlenül ki kell térnünk a lakosság életmódjára, a táplálkozásra, az embertani jellegzetességekre, mint testmagasság, külső forma, hajszín, a szem színe. Ezeknek a vizsgálata különösen nemzetiségi vidéken érdekes.

Mezőgazdaságtani ismereteket bőven szerezhetünk szülőföldünkön. Itt munkaterületünk a következőkre terjedhet ki: talajnevek, a talaj javítására vonatkozó törekvések, tagosítás, vagy annak hiánya, gazdasági rendszer, vetésforgó, a mezőgazdaság termékei, gyümölcstermelés, gépek alkalmazása, öntözőgazdálkodás, a mezőgazdaság természeti akadályai, állattenyésztés. Ezeken kívül a tanuló feladatát képezheti talajszelvények készítése, táblázatok összeállítása (pl. 100 lakosra hány szarvasmarha, ló, stb. jut.).

Az *ének* keretében kell megtanulnunk a környék dalait, a gyermekdalokat, a dalos játékokat. Itt egy érdekes epizód jut eszembe. Mikor legutóbb Sopronban voltunk, s kirándultunk a „Deák-kúti vármegyéhez”, ahova valamikor a német Sopron magyar diákjai jártak énekelni, vezetőink megkérték az ifjúságot, hogy énekeljenek néhány eredeti somogyi dalt. Bizony szégyenkeznünk kellett volna, ha a kérésnek nem tudtunk volna eleget tenni.

A *rajz és kézimunka* keretében különösen a ruhákon és

szerszámokon lévő népművészeti motívumokat kell figyelemre méltatnunk. De megismertetjük népünk saját készítésű szerszámaikat, azokat lerajzoljuk, esetleg megmintázzuk. Kiformálhatjuk a község nevezetesebb, vagy jellegzetesebb épületeit, templomait, megmintázhathatunk egy-egy utcasort, vagy térrészletet is.

E rövid vázlatból világosan láthatjuk tehát, hogy minden tárggyal kapcsolatosan derék munkát végezhetünk szülőföldünk megismertetésében.

Olyan feladatok ezek mind, ahol a gyermek öntevékenysége, alkotásvágya, leleményessége teljes mértékben érvényesülhet, kielégülést találhat.

Ha a szülőföld megismerését ebben a szellemben fogjuk fel, akkor megfelelünk a munkaiskola követelményeinek éppen azokban a legjellemzőbb sajátóságokban, amelyekben az eltér a Herbart-szelleműnek nevezett iskolától. Mert 1. azáltal, hogy az egyes tantárgyak keretében különös tekintettel vagyunk a szülőföldismeretre, lazítottunk a tanterv merevségén; 2. azáltal, hogy kirándulások kapcsán mindent közvetlenül tapasztalunk, adatokat gyűjtünk, s azokat feldolgozzuk, a tanítást úgy irányítottuk, hogy a tanuló a saját munkája árán a saját tapasztalatából szűri le a tanulási eredményt; 3. azáltal, hogy rajzolunk, mérünk, mintázunk, becsülünk, sok gyakorlati és kézügyességi foglalkozást vezettünk be; 4. azáltal, hogy a feldolgozásban, a problémák megoldásában mindenki résztvesz, az osztályt munkaközösséggé alakítottuk; végül 5. azáltal, hogy az egyes adatok gyűjtésénél munkacsoportokra oszlik az osztály, s ezen belül bizonyos önkormányzatot biztosítunk részükre, hathatósan munkálkodtunk a jellem fejlesztése érdekében.

Bánhidi László.